

עיונים בדברים העומדים

ברומו של עולם

גליון היוצא מבית ועד של חכמים העוסקים בעניני תפילה | גליון כ"ט

מקורי התפילה • טעמי התפילה • מסורת התפילה • ביאורי התפילה • עבודת התפילה • תפילה כהלכתה

פרשיות יתרו משפטים תשפ"ג

ברכת המעביר שינה
כי משי אפיה לימא המעביר חצלי שניה מעיני ותנומה מעפעפי, [זכרות ס:]

ברכת הנותן ליעף כח
עוד זרכה אחת יש בסדורי אשכנז בא"י אמ"ה הנותן ליעף כח, [טור סימן מ"ו]

ברכות השחר חלק י"א

הרב מרדכי פוטאש שליט"א בעמח"ס ברומו של עולם

ביאורי התפילה

ברכת המעביר שינה

הודאה הניתוסף בברכה זו

בגמ' ברכות (ס:) איתא, כי משי אפיה לימא המעביר חבלי שינה מעיני ותנומה מעפעפי וצ"ב דכבר בירך פוקח עורים. ומיישב האבודרהם, לפי שכשמעביר ידיו על עיניו וברך פוקח עורים העביר קצת עוצם (נדר"ל עצימן עין) מעיניו וקצת מעפעפיו, ועדיין עוצם לא העבירה כלו עד שירחצם במים.

ביאור ב' דרגות של השינה

וכתב בעץ יוסף, המעביר שינה, היא תרדמה שבתוך העינים, ותנומה מעפעפי, הוא נים ולא נים תיר ולא תיר, (היינו שאינו ישן ממש אך עדיין אינו עירוני ממש), שאינו אלא בעפעפים – וזה אפילו כשקם ממתנו, ע"כ. וזה, דאף שכבר הודה להקב"ה על שהחזיר לו את ראות עיניו וברך ברכת פוקח עורים, מ"מ עדיין מרגיש עייפות וכבידות בתוך העינים, ועוד יותר על העפעפים, שכידוע אינם חוזרים לפועלתם הרגילה עד כמה דקות אחרי התעוררותו משינתו. וחייבים אנו להתבונן שמה שהעברת מים על עיניו מעביר מהן ומעפעפיו את ההרגשה המצערת הזו, אינו אלא משום שהקב"ה ברא לנו את המים, והטביע בהם הכח להעביר את השינה והכבידות מאברים נפלאים אלו.

ולכן גם ע"ז אנו חייבים לברך את הקב"ה ולהודות לו, בין על העברת התרדמה מהעינים ובין על ביטולו של הכבידות מהעפעפים, כי על כל פרט ופרט מטובותי ית' אנו רוצים להודות לו, כמ"ש תן לו מעין ברכותיו. וזה גילוי נפלא על גודל החיוב עלינו להכיר טובותיו יתברך בכל ענין ובכל עת, ולהודות לו עליהם.

הברכה הוא בשביל מצות רחיצת פניו

והר"י בן יקר הוסיף חידוש גדול וז"ל, ומצוה היא לרחוץ פניו במים ולא יהיה כחשוק, (אולי ר"ל דבלי הרחיצה יחסר לו מאור פניו) משום (משלי ט"ז ד') כל פעל ד' למענהו, והכי היא בשבת (דף נ' ע"ב), ולכן מברך, ע"כ. וכונתו למש"כ בגמ' שם, דתניא, רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום, בשביל קונו, משום שנאמר, כל, פעל ה' למענהו. ופרש"י, לכבוד קונוה דכתיב כי בצלם אלקים עשה את האדם (בראשית ט'). ונדר"ל, דלכן מצוה ליזהר בנקיות של פניו כי על ידו מתפרסם כבוד ה' שעשה את הפנים האלו בצלמו ובדמותו. ועוד פרש"י, דהרואה בריות נאות אומר ברוך שככה לו בעולמו.

וכאן חידש הר"י בר יקר דכוונתו חז"ל שברכה זו תכלול ג"כ שנברך להקב"ה על הזכות הגדול הזה שנוכל לפרסם כבודו ית' בעולמו ע"י מאור פנים יפות, אחר שרחצנו את פנינו והחזרנו את הצורה היפה, שתלויה הרבה על הצורה של העינים ועפעפים. וזה כעין מש"כ בסוטה (מ' ע"א) מודים אנחנו לך על שאנחנו מודים לך.

ברכת הנותן ליעף כח

החזרת הנפש שקטה ושלווה

כתב הטור (סימן מו) "עוד ברכה אחת יש בסדורי אשכנז בא"י אמ"ה הנותן ליעף כח ונתקנה על שאדם מפקיד נשמתו בערב ביד הקדוש ברוך הוא עייפה מעבודה קשה כל היום ומחזירה לו בבוקר שקטה ושלווה וע"פ המדרש חדשים לבקרים רבה אמונתך בשר ודם מפקיד פקדון ביד חבירו ומחזירו לו בלוי ומקולקל אבל אדם מפקיד בכל ערב נשמתו ביד הקדוש ברוך הוא והיא עייפה ומחזירה לו חדשה ורגוע".

הברכה ניתקן על תשישות כח שנתרבה בעולם

כתב הסדר היום ז"ל "ונותן ליעף כח שאע"פ שהאדם יעף ויגע בין במלאכת שמים ועסק התורה שנקראת תושיה שמתשת כחו של אדם בין במלאכתו לפרנס בניו הקדוש ברוך הוא ברחמינו מחדש כחו ורוחו בכל בקר כאלו לא היה בו שום חולשת חיל ויגיעה כמ"ש וקוי ה' יחליפו כח וכענין שנא' חדשים לבקרים רבה אמונתך וכן אנו מתפללים לפניו שיתן בנו כח ואזירות חיל לעסוק בתורה ובמצוה כדת וכשורה ולא נעצור חיל מעשו' כל הבא בדינו להפיק רצון שמים ואף על פי שזאת הברכה יש נמנעים מלברך אותה משום שלא מצאנוה בגמ' בסדר הברכות של שחרית והיא תקנת הגאונים זלה"ה להיות שראו תשות הכח שנתרבה בעולם וראו שיהי' יפה להם לברך זאת על הגמול הטוב שגומל עמנו בכל יום תמיד לחדש כחנו ורוחנו ולהחליף בנו כח לעשות מלאכתנו מלאכת שמים ולעבוד עבודתו". והובא דבריו בשו"ע הרב (סי' מ"ו).

הקב"ה נותן לנו כח לעמוד בתוך הגלות

ובאמת נוסח הברכה הוא מלשון הקרא בישעיה (מ' כ"ט) "נותן ליעף כח ולאינ אונים עצמה ירבה", וביארו המפרשים ע' ברד"ק (ועוד) דקאי על ישראל בתוך הגלות. וכ"כ הערוך השולחן (מ"ו ז') דזהו עוד ביאור בהברכה, "דהקב"ה נותן לנו כח לעמוד בתוך הגלות שאנו עייפי הזמן ואלמלי השגחה הפרטית לא היינו יכולין לעמוד אף יום אחד".

ביאור רחב על ב' דרגות השינה והשייכות להעינים

העיון תפילה (לר' יעקב מקלנבורג) הרחיב בענין העברת השינה וז"ל "כל ההרגשים באים מן המוח - מקרום שעליו - אל הלב. והלב משלח בכל הגוף. ובליילה סותם הקרום הדבוק בגלגולת ואוסף המוח כל הרגשותיו אליו. וכן כל הנפש כולה נאסף על הלב, ואז הוא ישן. ויש בגוף מין לחה וסממנית (באלזאם) והיא נופלת על העפעף וגורם השינה. ושינה היא הסתלקות המחשבות, והיינו כאשר נשקע בשינה, ותנומה הוא מבחוץ כאשר הוא נים ולא נים תיר ולא תיר, והיינו שעפעפים - הם מכסה העינים - (אויענליעד) סגורות, אבל אין מחשבתו נעדרת ממנו, דקרי ליה ועני, וזהו שינה מעיני - הפנימיות, הסתלקות המחשבות, ותנומה מעפעפי היא חיצונית שעפעפים הם סגורות".

נוסח 'חבלי' שנה

הנה הנוסח בגמרא לפנינו הוא "המעביר חבלי שינה" וכ"ה בבה"ג ובאבודרהם ונוסח ע"מ, אבל גירסת הרי"ף והרא"ש ועוד כמה ראשונים הוא "המעביר שנה". [וכ"ה בכ"י של כמה דפוסים בש"ס, וכ"ה הנוסח במסכ' דרך ארץ רבה (פי"א)], וכ"ה בסידורי התימנים. והתיקון תפילה [סי' אוצה"ת] הביא הגהות ענף חיים שבסוף סדור התימנים שביאר "הא דלא גרסינן 'חבלי' משום דמשמע דדוקא חבלי שנה הוא מעביר ולא כל השנה".

מסורת התפילה

טעם תקנת ברכת הנותן ליעף כח

כתב הטור (סימן מ"ו) "עוד ברכה אחת יש בסדורי אשכנז בא"אמ"ה הנותן ליעף כח ונתקנה על שאדם מפקיד נשמתו בערב ביד הקב"ה עייפה מעבודה קשה כל היום ומחזירה לו בבוקר שקטה ושלוח וע"פ המדרש חדשים לבקרים רבה אמונתך וכו'". והנה כתבו התוס' בברכות (מ"ו ע"א ד"ה וברכה) בשם רבינו תם ש'יהי רצון' היא מברכת המעביר שינה מעיני וכו' וצריך לומר ויהי רצון, ושפיר הוי מעיין פתיחה סמוך לחתימה, "דסמוך לחתימה איכא ותגמלני חסדים טובים והיינו גמילות חסדים" שהקב"ה מעביר שינה מן האדם ומחדש כחו כדאמרין במדרש חדשים לבקרים וגו' שהוא מחזיר הנשמה שלמה ושקטה בגוף כאשר היתה בתחלה אף על פי שהיתה עייפה והיינו כעין פתיחתה". והיינו שלבד מההודאה על עצם העברת השינה, יש כאן הודאה מיוחדת על מה שמחזיר אותנו אחר השינה נשמה שלמה ושקטה וכו', וכיון שדבר זה נעשה ג"כ ע"י השינה, שפיר הוי מעיין הפתיחה.

ויש לתמוה, דא"כ מה נתחדש בתקנת ברכת הנותן ליעף כח שהוא נמי כנגד ענין זה, למה תיקנו ב' ברכות על ענין אחד. ובאמת הובא מקצת דברי התוס' במג"א (שם סק"ה) בזה"ל "ואע"ג דבעינן מעיין פתיחה סמוך לחתימה י"ל דתגמלני חסדים טובים היינו החסד שעושה הקב"ה שמעביר חבלי שינה מעיניו". וצ"ב למה החסיד רוב דברי התוס', דאינו הודאה רק על עצם העברת השינה, אלא גם על מה שנתחדש כוחותנו מחדש, ולמה השמיט נקודה זו? ואולי המג"א נתקשה בזה, ומשו"ה הניח הדבר על עיקר העברת השינה, וצ"ע.

ובאמת הב"ח כבר הדגיש זה, דהביא דברי התוס' בברכת המעביר שינה, וכתב "כמש"כ רבנו בסמוך", [וכן בביאורו"ג כתב על זה לע' בתוס']. ובאמת בביאורי האבודרהם על ברכות השחר, כשהגיע לברכת הנותן ליעף כח כתב וז"ל "ויש מקומות שמברכים נותן ליעף כח והטעם אפרשנו בגמלני חסדים טובים", וע"ש שכתב כמו דברי התוס', הרי בהדיא דענינם שוה, והדרנין לקושיתינו דתרתיה למה לי. וכפשוטו י"ל דהתם תיקנו נוסח חתימת הברכה על ענין זה כדי שיהא החתימה כעין הפתיחה, אך אין זה עיקר ענין הברכה, וא"כ שפיר יש מקום לתקן ברכה מיוחדת ע"ז, ובזמן הגמ' לא נראה לחז"ל צורך לקבוע ברכה מיוחדת ע"ז, ורק אחר זה מפני חולשת הדורות [ע' סדר היום] רצו לקבוע ברכה מיוחדת על ענין הזה.

וכ"ז את"ש לפי מה שנקטו רוב הפוסקים דברכה זו ניתקנה אחר זמן התלמוד, אולם לפי דברי הב"ח דהקדמונים היו גורסין כך בגמרא [אע"ג דלפנינו ליתא], א"כ בודאי תמוה, דא"כ כבר ניתקן ע"ז ברכה בפנ"ע ולמה להו לחז"ל לחזור ע"ז שוב בחתימת ברכת המעביר שינה. ואולי משו"ה נאיד הב"ח מפירוש התוס', ופירושו בדרך אחרת, דהחסדים טובים קאי על ההצלה מן היצה"ר, והוא המשך "ואל תשלט בנו יצה"ר וכו'". [ולדעתו הדרא קושית התוס' למה הוא מעיין הפתיחה, ובעזה"י יתבאר בגליון הבא].

הקדמת הברכה להמעביר שינה

יש להעיר על סדר הברכה שמקדימין ברכת הנותן ליעף כח לפני הברכה של המעביר שינה, הלא מתחילה יש לברך על העברת שינה ואח"כ על הכח החדש, [ובפרט שראוי להקדים הברכה המוזכר בש"ס]. וע' בלבוש שביאר "שהיא מתוקנת על רחיצת פניו, והנאת הרגיעה היא מורגשת מיד קודם רחיצת הפנים".

הנידון בהפוסקים אם מותר לחדש ברכות אחר זמן התלמוד

דעת המהרש"ל והב"י דאין לחדש ברכות

א[כתב המהרש"ל (שו"ת סימן ס"ד) "וברכת הנותן ליעף כח גם אינו נוהג לאומרה מאחר שליתא בתלמוד בבלי ולא בתלמוד ירושלמי וכן שום מחבר לא הביאה אלא שהטור כתב טעם על סידורי אשכנז שנתקנה על פי המדרש חדשים לבקרים כו'"]

ברכת הנותן ליעף כח

והימא הוא שהרי כתב האשר"י להדיא במסכת בכורות מיום שנחתם התלמוד אין רשות לשום אדם לתקן ולהוסיף ברכה חדשה אף לגאונים לית להו רשות ומ"ה נראה שלא לאומרה". וכ"כ הב"י "מאחר שלא נזכרה בתלמוד איני יודע איך היה רשות לשום אדם לתקנה ומצאתי שכתב האגור (הל' ברכות ס' פז) שראה מקטרגים עליה מטעם זה והרמב"ם וסמ"ק והרוקח לא הזכירוה והכי נקטינן". וכן פסק בשו"ע, אבל הרמ"א כתב דהמנהג הפשוט בבני אשכנזים לאומרה.

דעת הארזי"ל לאומרו

ב[והחיד"א בברכי יוסף כתב דעכשיו נתפשט המנהג בגלילתנו ע"פ כתיב האר"י וצ"ל לאומרה [והארזי"ל מסדר הברכה אחר 'מלביש ערומים'] כי אף דקבלנו הוראת מרן קים לן דאלמלא מרן אף הוא ראה דעת קדוש האר"י וצ"ל גם הוא יורה לברכה. ומה גם שכתב הרב ננסת הגדולה דאיכא מאן דשמע דהדר ביה מרן בסוף ימיו. [וע' בפנימיות התפילה שהארכנו בדברי הארזי"ל]. והוסיף החיד"א (בספר טוב עין סו"ס ז') "ואני בעיני אומר כי רבינו האר"י וצ"ל כל הנפלאות אשר גילה היה בכ"ב חדשים והיו תלמידיו מעלימין דבריו ובסתום חכמה. ומרן ושאר הרבנים לא ידעו אחד ממאה מגדולתו. והן בעון נח נפשיה דרב האר"י ז"ל בימי מרן, ויתכן שאח"כ ידע מרן מתלמידי האר"י ז"ל שכך היה אומר וחזר בו.

דעת הראשונים דמותר להוסיף ברכות

ובעיקר טענת המהרש"ל מדברי הרא"ש דאין לברך ברכה שלא הוזכרה בתלמוד, לאו כו"ע מודו לזה, דמצינו רש"י בספר הפרדס (עמ' נ"ז) שכתב וז"ל "ויותר הם [מ] מאה ברכות שהרי ברכות השחר(ית) הן יותר מעשרים לפי שבני אדם הוסיפו לברך על כל צורך וצורך ומן הדין לא היו ראויים אלא תמני סרי ואין לחוש אם הוסיפו, [ד] לא נאמר אלא שלא לפחות אבל להוסיף יש לו רשות ולברך ע[ל] כל חביב לו". [ויש עוד ברכות שדנו הפוסקים כגון מגביה שפלים, וע' בגליון על ברכת זוקף כפופים שהארכנו בזה]. וכ"כ רבנו מנוח (ברכות פ"א הט"ו) בענין מה שנהגו בחו"ל לומר ברוך ה' לעולם במעריב ולחתום ברכת "המלך בכבודו וכו'", דאע"ג דברכה זו אין לו שורש בהלכה, אפ"ה אין בה משום לא תשא דהא רבנן בתראי תקנהו והרשות נתונה לכל גדול שבכל דור ודור לתקן ברכה לפי המתחדש לאנשי דורו דקי"ל (ר"ה כה ע"ב) יפתח בדורו כשמואל בדורו וכו'".

השגת הט"ז על המהרש"ל

וגם הרא"ש [שממנו נובע דברי המרש"ל], האריך הט"ז (ס' מ"ו) דהרא"ש בעצמו בכתובות כתב בהדיא דשפיר לא הוי לא תשא כל שאומרה דרך ברכה, והוכיח מזה דאין כוונת הרא"ש בבכורות לבטל המנהג של המקומות שנהגו לאומרה, אלא לבאר טעם הנוהגים שלא לאומרה. ומסיק דבודאי אין אחר המנהג כלום.

מנהג עוקר הלכה

והגר"א (ס' מ"ו) ביאר דמנהג עוקר הלכה, [ומקור לזה מדברי הירושלמי בבבא מציעא (פ"ה ה"א) בענין שכירת פועלין דהכל הולכין אחר מנהג המדינה, מה שחייב הפועל לעשות, וע"ז אמר הירושלמי דזאת אומרת מנהג מבטל הלכה, ובכל דוכתא אמרינן הממעה' חוץ מזו. ומבואר מדברי הגר"א דיש ללמוד מכאן לעיני או"ח ג"כ]. וכ"כ האבודרהם בהדיא בענין ברכת ידאו עיניו במעריב "וכבר נהגו לאמרו ומנהג אבותינו תורה היא כדאמרינן (ירו' ב"מ פ"ז) מנהג מבטל הלכה".

דעת הב"ח דיש גורסים ברכה זו בגמרא

הב"ח (ס' מ"ו) תמה על הב"י "מי הגיד להם שניתקנה ברכה זו אחר התלמוד אני אומר דהקדמונים היו גורסין כך בגמרא ומה שכתב רבינו עוד ברכה אחת יש בסדורי אשכנז ר"ל אע"פ שאינה בסדורי ספרדים לפי שלא היה נמצאת ברכה זו בגרסתם בגמ' מ"מ איכא למימר דהאשכנזים היו גורסין כך בגמ', וא"ת למה תקנה חכמי התלמוד, י"ל שניתקנה על שאדם מפקיד וכו', והלא יש לנו גדול מעיד ע"ז, הלא הוא הסמ"ג (עשין כז) דקא חשיב בתוך י"ח ברכות ברכת הנותן ליעף כח".

1. בעיקר מש"כ התוס' דהגומל חסדים טובים מרמו לזה, מדוקדק היטיב לפמש"כ בביאור הגר"א [בנגלה ונסתר, ע' עומק התפילה], הנותן ליעף כח בחסד, כי הוא המחודש בטובו, וכו' חדשים לבקרים כו' כידוע, כל חדש בחסד, שיר חדש, עכ"ל.
 2. וע' בלבוש דמשמע דכ"ז נכלל בהעברת השינה, ואולי כ"ז נכלל בדברי המג"א. וז"ל הלבוש "דשפיר הוי מעיין פתיחה סמוך לחתימה מהמעביר שינה, דסמוך לחתימה איכא ותגמלני חסדים טובים, והיינו גמילות חסדים טובים, שע"י השינה יש לו לאדם מנוח ומרגוע מעמלו ויגיעו, ויש בו תועלת ג"כ בשינה שמעכל מאכלו, ואח"כ הקב"ה מעביר מנוח השינה ומחדש כחו כדאמרין במדרש חדשים לבקרים וכו', והרי אין לך גמילות חסדים מהשם יתברך יותר מהעברת השינה, והיינו ממש מעיין פתיחה סמוך לחתימה", ויל"ע כמה שסיים "והרי אין גמילות חסדים יותר מן העברת השינה, אם כוונתו משום התחדשות הכוחות, או עצם העברת השינה דענין זה הוא כעין הפתיחה ממש, ולבד מזה יש עוד טובות דאינו ממש כעין הפתיחה, וצ"ע.
 3. ויש להביא קצת מקור לברכה זו מדברי הירושלמי בפרק תפילת השחר (ברכות פ"ד ה"ב) דבית ר' ינאי אמרין הנוער משנתו צריך לומר ברוך אתה ה' מחיה המתים. וכתב הגליון הש"ס, "הא דאין מברכין אותו, עיין פרי חדש (ירש סימן מ"ו) שכתב שהוא בכלל מחיה המתים, ולדעתנו הוא בכלל הנותן ליעף כח ע"פ מש"כ הטור שם", עכ"ל. וביאור דבריו הוא, דהתחדשות הכח בא מהחזרת הנשמה שנתן לנו הקב"ה ושינה הוא א' משישים במיתה, והקב"ה הנותן לנו כל יום מחדש חיים חדשים עם כוחות חדשות, והוא ענין ברכה זו. ומדויק ג"כ מה שהירושלמי הביא אה"ז תפילה גדולה עם ברכה זו, "רבני חמטאי לך יהי רצון וכו' שתתן לי לב טוב חלק טוב יצר טוב וכו'". והנה לא נתבאר לנו אם זהו חלק של הברכה או לא, ויתכן שהוא כעין מה שאנו עושין בברכת המעביר שינה דמסיימם יהי רצון עם ברכת הגומל חסדים, וצ"ע.

הלכות ברכת המעביר שינה

תפילה כהלכתה

הרב אלחנן ברונר שליט"א בעמ"ס נתיבות הברכה

ברכת המעביר שינה ביוהכ"פ וט' באב

כתב הרמב"ם (הל' תפילה פ"ז ה"ח) "ביום הכפורים ובתשעה באב שאין שם רחיצה אינו מברך נטילת ידיים ולא המעביר חבלי שינה". והשיג הראב"ד (שם) והר"ן (יומא עה). דליכא איסור לרחוץ פניו מפני לפלוף שבעיניו. ועכ"פ ע"י כלים טופחין בודאי שרי. וכן נקט רבינו ירוחם (ני"ח ח"ב), ועי' בכס"מ (שם). אולם הגר"א במעשה רב (הל' ברכות השחר אות ט') חשש לדעת הרמב"ם וכתב "ולכן ביום כיפור שאין אומרים ברכת שעשה לי כל צרכי וברכת המעביר שינה יאמר אותן בלילה תיכף כשנועל מעליו וכשרוחץ פניו".

הניעור בלילה אם מברך

כתב המ"ב (סי' מ"ו סק"ד) וז"ל "ע"י בספר אליהו רבה שכתב דברכת אלהי נשמה וברכת המעביר שינה אין לברך אם היה ניעור כל הלילה. וכ"כ הח"א (כלל ח' ס"ט) והדרך החיים (סי' ד' ס"ז). ונאפילו לשיטת הרמ"א דברכות השחר נתקנו לברך על מנהגו של עולם, ולכן אפילו אינו נהנה מברך, מ"מ נשתנו ברכות אלו שנוסחתם פרטית על עצמו, (המעביר שינה מעיני ותנומה מעפעפי, א' נשמה שנתת בי וכו'). ובפמ"ג ובשערי תשובה השאירו דבריו בצ"ע. ומסיק בשע"ת דיראה לשמוע אלו השתי הברכות מאחר ויכוין לצאת. ואם ישן בלילה ששים נישמין לכו"ע יש לו לברך אותם. עכ"י המ"ב. וע' בשע"ת שהאריך להקשות על פסק הא"ר וגם הוכיח מהאריז"ל שהיה מברך בכל ענין. ומכח זה כתב דאם לא יוכל לצאת מן השני, מן הראוי להביא עצמו לידי שינה אפילו רק למשך כמחצית שעה, כדי לחייב עצמו בהברכה.⁴

ברכת הנותן ליעף כח

ולענין ברכת הנותן ליעף כח, כתב הפמ"ג (סק"ב) דכו"ע מודה לדעת הרמ"א יוכל לברך בניעור כל הלילה, אע"ג דאם לא ישן לא שייך החזרת הפקדון של נשמה חדשה עם כוחות חדשים, כיון דאינו מדבר על עצמו, שפיר מברך אמנהגו של עולם.

הניעור באמצע הלילה ודעתו לחזור ולישון

כתב הפרי חדש (ריש סימן מ"ו) "אם קם בחצות לילה לקרות תיקון חצות או ללמוד ודעתו לחזור ולישון ברכת המחזיר יניחנה לבוקר. וכ"כ הרמב"ם ז"ל (פ"ז

מהל' תפילה ה"ג) וז"ל בשעה שייקץ בסוף שינתו מברך וכו', וכתב הכסף משנה דדוקא בסוף שינתו ולא כל זמן שייקץ באיזו שעה שתהיה. אבל ברכת הגומל [צ"ל המעביר שנה, וכן מבואר בדבריו לקמן סימן מ"ז] וברכות התורה יברכם ויחזור ויברכם בבקר דשינת קבע בלילה על מטתו לכו"ע הוי הפסק, ואם תקפה עליו שינה לכו"ע אין לו לחזור ולברך אותם, עכ"ל. וביאור דעת הפר"ח הוא, דאם יחזור וישן אז כבר עבר העברת שינה הראשונה, ואם לא יברך אז, הרי כשיחזור ויישן שוב יפסיד ברכתו על השינה הראשונה.

ויסוד זה כתב המ"ב (סי' נ"ב סק"י) על דעת הגר"א דזמן ברכות השחר היא כל היום, ואפילו בלילה עד שעת השינה הוא חיובן אם שכח לאומרו קודם. וע"ז כתב המ"ב "ונ"ל דאם חוטפתו שינה לכו"ע לא יכול תו לברך ברכת המעביר שינה נדוגמת ברהמ"ז בס"י קפ"ד ס"ה ע"ש]. וכוונתו דכמו דאיכא שיעור עיכול לענין ברכות המזון, ואחר שאזדא ליה שביעתו שוב א"א לברך, ה"נ אחר שחטפתו שינה, אבדה ברכתו של העברת שינה הראשונה.⁵

ואולם המג"א [סי' ו' סק"ח] הביא בשם הסדר היום "דהמשכים לקום ויצטרך לישן שנית יאמר אלקי נשמה והמפיל חבלי וכו' בלא חתימה וכשיקום שנית יאמר בחתימה". ומש"כ "המפיל חבלי וכו', כתב השע"ת דט"ס הוא וצ"ל "המעביר חבלי וכו'" [שהוא הגיר' בגמ' ובכמה ראשונים], וכ"ה הגירסא בהסדה"י לפנינו, ודלא כהמחצית השקל שביאר דכוונתו לברך ברכת המפיל לפני שהולך לישון פעם ב'. והמ"ב (סי' מ"ז סק"ל) פסק כדעת המג"א, וכתב בביאור הלכה, דאם בדיעבד בירך אחר שינה הראשונה, נחלקו בזה הפוסקים אם יחזור ויברך אחר שינה השניה, ומסיק דספק ברכות להקל.

אמירת שאר ברכות השחר באמצע הלילה

ולענין שאר ברכות השחר, כתב הפר"ח בהדיא (בסימן מ"ו) דיש להמתין עד הבוקר, חוץ מברכת המעביר שנה דיש לאומרה מיד כשיקץ ויחזור ויברך בבוקר פעם שנית. אולם המ"ב (שם) כתב להיפך וז"ל "ואפילו במשכים אחר חצות לילה לאיזה ענין ודעתו לחזור ולישון עוד אח"כ שינת קבע, אפ"ה יוכל לברך כל אלו הברכות נלבד מאלקי והמעביר] ושוב לא יצטרך לברך אותם כשיקום בבוקר". נמצא דדעת המ"ב להיפך מדעת הפר"ח (בסי' מ"ז), דלענין המעביר שינה פסק להמתין עד הבוקר, ויברך אחר שינה הראשונה בלי שם ומלכות, ולענין שאר הברכות כתב דיוכל לברכם.⁶

1. ומצינו חידוש בספר המאורות (הובא בקובץ שיטת קמאי ברכות ס:) שדעתו דאין הברכה ניתקן על רחיצת הפנים דוקא, דהרי הק' על הרמב"ם "וכי עיקר הברכה היא תלויה ברחיצת פניו, ואע"ג דבגמרא קאמר כד משי אפיה, איכא למימר דאורחא דמילתא נקט, ומ"מ אם לא רחץ פניו בכל יום ויסיר לפלוף שבעיניו בסדינו או בענין אחר, למה לא יברך ברכה זו". ונראה מדבריו, דענין הרחיצה הוא להסיר לפלוף שבעיניו, ולא עצם ההתעוררות שנעשה ע"י המים.

2. מבואר מזה חידוש גדול, דגם בסוף היום אכתי יש מעלה בזה ברחיצת הפנים להקיצו יותר משנתו.

3. והנה מקור לדבר זה הוא מהא"ר שהעתיק כן מהגהות השו"ע, שהוא העטרת זקנים. וכל המעייני בפנים יפלא, דהעט"ז בא לעשות פשרה בין דעת המחבר והרמ"א, והכריע כדעת הטור דיש ברכות דמברך בכל גונו יש ברכות שמברכים רק אם נהנה. אמנם אנו נוהגים כהרמ"א לברך כל הברכות על מנהגו של עולם ולא כדעת הטור. וממקום שבאת, ע"ש שהוסיף גם ברכת מלביש אוזר ועוטו, ולמה הביא הא"ר דבריו לחצאין, ועצ"ג.

ועוד ילד"ע דאם אנו חוששין שלא לברכם על מנהג העולם, למה סתמו הפוסקים ולא אמרו דאין לברך אא"כ רחץ פניו כמו שמבואר בהרמב"ם [וכל הראשונים הסכימו לו בזה לבד מספ' המאורות] דאם לא רחץ פניו אינו מברך, ועצ"ע. ואולי לפי מש"כ השע"ת דשאני ברכות אלו דאם בלי הנאה הוי כמו אומר שקר, כיון דנאמר בלשון יחיד. וי"ל דגם בברכות אלו מברכין על מנהגו של עולם, ומשו"ה אין אנו מקפידין על רחיצת הפנים, וכל ההקפדה הוא לגבי מה שנראה כמדבר שקר, ומשו"ה מקפידין שלא לברך בלי שינה, כיון שלשון הברכה מדבר על השינה שלו.

4. ובשו"ת אבן ישראל (ח"ט סי' ס"ג) מדייק מדברי השע"ת דגם שינה ביום שפיר דמי. אולם הארכנו בברכת אלקי נשמה שמדברי הח"א והמ"ב משמע דלא מועיל אלא שינת הלילה, וכן השיב הגר"ח זצ"ל בס"ס אשי ישראל.

5. וכבר האריכו בזה לענין ברכת אשר יצר, דדעת השו"ע הוא דאם שכח לברך אשר יצר ושוב עשה צרכיו פעם ב', חייב לברך ב' פעמים אשר יצר. והאריכו הפוסקים להשיג על השו"ע, והסכימו דאם כבר צריך לנקביו עוד הפסיד ברכתו ושוב אינו מברך אלא על השנית, (ע' מ"ב סי' ז' סק"א וסק"ו).

אך יש להקשות דשאני ברכת אשר יצר דמברך על כל עשיית צרכיו, אבל בברכות השחר נוהגים כדעת הרמ"א דמברכין על מנהגו של עולם, ומה בכך שחטפתו שינה. וגם יש לתמוה דהול"ל דכל מי שהלך לישן באמצע יום דאבד ברכתו. ולפי מה שחושש לדעת הא"ר דברכה זו שאני, את"ש הוי כמו ניעור כל הלילה דאין מברכים על מנהג העולם, [וגם הכא הוי כשקר דמדבר על עצמו וכבר חטפתו שינתו]. ויתכן

6. והעירו דמש"כ הסדה"י דיש לברך בלי שם ומלכות אחר שינה הראשונה, יל"ע אם כוונתו דמחויב לעשות כן, או דאם רוצה לברך הברכות השחר אחר שינה הראשונה אין לברך ברכה זו בשם ומלכות. אבל אם רוצה אין צריך לברך כלל. ומדברי השע"ת מבואר כצד א', דהרי לענין ברכת אלקי נשמה, הביא דעת הפר"ח דאין לברך עד הבוקר ע"פ דברי הר"מ לברך בסוף שינתו, וכתב דאין לחוש לזה, דכ"ז אם מתעורר ואינו קם ממטתו, אבל הקם לומר תיקון חצות וכדומה מודה הר"מ דיש לברך. אלא יעשה כהסדה"י לברך בלי שם ומלכות וכו'. והוסיף, דה"ה אם רוצה לברך פעם ראשונה עם שם ומלכות ופעם ב' בלי שם ומלכות. ומבואר דהבין דיש לחוש לברך אחר כל שינה [כמו שינת יום], ואם מתין עד הבוקר כבר הפסיד ברכתו הראשונה, אלא דאין לברך ב' פעמים עם שם ומלכות, דיתכן דהוי כשאר ברכות השחר דאינו מברך יותר מפעם אחת ביום. ולפי"ז ה"ה לענין ברכת המעביר שינה, יש לו לברך ב' פעמים וכנ"ל.

אולם המ"ב [מ"ז ל'] לא הבין כן, דהרי כתב וז"ל "ואפילו במשכים אחר חצות לילה לאיזה ענין ודעתו לחזור ולישון עוד אח"כ שינת קבע אפ"ה יוכל לברך כל אלו הברכות ושוב לא יצטרך לברך אותם כשיקום בבוקר לבד ברכת אלקי נשמה יאמר בלי חתימה והמעביר שינה יאמר בלי הוכרת השם, ואח"כ כשיקום בבוקר יאמר אותן בהוכרת שם ומלכות כראוי". מבואר מדבריו, דקאי על מש"כ "דאם רוצה לברכן וכו' ושוב לא יצטרך וכו'", ואם היה חיוב מיוחד לברך אלו הברכות, היה צריך לפרוט את זה. ולפי"ז עיקר דינו של הסדה"י הוא דאין לברך עם שם ומלכות עד הבוקר, וכן משמע מהמחצית השקל, ע"ש.

7. ולא מצינו מקור מפורש כדבריו, אלא דיצא לו כפי הבנתו בדברי הסדה"י, לפי מה שבארנו בהערה לעיל. והנה הפר"ח מציין מש"כ לעיל (סימן מ"ו) והתם לא כתב אלא אלקי נשמה, והתם סמך הפר"ח על דברי הכס"מ דדייק מהרמב"ם לברך בסוף שינתו. ולפ"ו משמע דקאי דוקא על ברכת אלקי נשמה ולא על שאר ברכות, ואי"כ צ"ב מהו באמת המקור למה שהוסיף בסימן מ"ז שאר הברכות. אולם ביאורה"ד הוא פשוט, דס"ל להפרי"ח דכל הברכות ניתקן על סדר אחד כל של הדברים שאדם עושה כשניעור משנתו ומתחיל יום חדש, ואי"כ כיון שמצינו שאלקי נשמה נקבע רק על הקיצה בסוף שינתו, ה"ה כל הברכות הנמשכין אחריה נקבעו על אותה קיצה שהוא רק בסוף שינתו.

עומק התפילה

הרב אוריאל שונברג שליט"א מח"ס אור צפון

ברכת הנותן ליעף כח

הטור מבאר שנוסח ברכה זו נתקנה על פי דברי המדרש וז"ל המדרש: "חדשים לבקרים רבה אמונתך", בשר ודם מפקיד פקדון ביד חבירו ומחזירו לו בלוי ומקולקל, אבל אדם מפקיד בכל ערב את נשמתו ביד הקב"ה והיא עייפה, ומחזירה לו חדשה ורגועה, עכ"ל. והנה הגר"א מבאר שבברכה זו מברכים על החסד שהקב"ה משפיע עלינו המתבטא בהתחדשות כוחותינו בכל בוקר, וז"ל בסידור כתב יד, הנותן ליעף כח בחסד, כי הוא המחדש בטובו, ובו חדשים לבקרים כו' כידוע, כל חדש בחסד, שיר חדש, עכ"ל. וכן כתב רש"י על הפסוק "חדשים לבקרים" (איכה ג, כג), "מתחדשים חסדיך מיום ליום", עכ"ל. הקשר בין מידת החסד לכח ההתחדשות מבוסס על זה שמידת החסד מופיעה כהתפשטות תמידית של השפע, וזו פעולה המתחדשת בכל רגע. ואשר על כן, אדם עייף, וכל שכן ישן, כוחותיו מצטמצמים וחוזרים למקורם, וכאשר האדם מתעורר, הקב"ה בחסדו הגדול נותן לכוחותיו להתפשט מחדש, והיא ההתחדשות. ומדוקדק היטיב מה שפירשו התוס' [ברכות מו.]. והאבודרהם חתימת הברכה הבא "בא"ה הגומל חסדים טובים, ע"פ דברי המדרש אלו "שהקב"ה מחדש כוחנו בכל בוקר כדאמרין חדשים לבקרים וכו'", הרי בהדיא דענין 'חסדים טובים' הוא התחדשות הכוחות.

ומבאר האמרי שפר (בביאורו לפירוש הגר"א הנ"ל), שהתחדשות הכוחות בכל בוקר אינה מוגבלת רק לכוחות גשמיים אלא שייכת גם להתחדשות הכוחות הרוחניים, שהם האור הגנוז שמלווה אותנו בגלות עד שנוכה לגילוי השלם, והוא מה שאנו מבקשים "אור חדש על ציון תאיר". אור חדש זה שמלווה אותנו בגלות הוא הנותן לנו את הכח לתקן את כל העולם מבקר לבקר ומיום ליום, עד שנצליח לסלק את העייפות של הגלות ולשיר שיר חדש בעולם החדש. ובה יבואר דברי ה'סדר היום' [ע' ביאורי התפילה] שנתקן ברכה זו מחמת החולשה שירדה לעולם בהמשך הגלות.

ברכת המעביר שינה

יש לדקדק על ההבדל בין שינה מעיני לתנומה מעפעפי. ומתחילה יש לבאר שמה שחז"ל תלו את השינה בעיניים, אינו רק בגלל שסוגרים את העיניים בשעת השינה, אלא שהשינה קשורה בעצם לעיניים, שהרי בשעת השינה מסתלקים במקצת השכל והנשמה שמאירים את עיני האדם, וממילא מחמת סילוק זה אין עיניו יכולות להשיג על מעשיו, וכאשר האדם קם ורוחץ את פניו מתעורר כח השכל להאיר ולהתפשט בכל הגוף. נמצא שתי הבחנות בהתעוררות מן השינה, [א] אחת היא יותר רוחנית, והיא מה שהשכל מתחיל להאיר את העיניים והאדם יכול אז להשיג על מצבו, והוא סילוק השינה [וזה אפילו כאשר העפעפים עדיין סגורות]. [ב] ההבחנה השנייה היא יותר גשמית, והיא היכולת של העיניים להשיג על כל פרטי מעשיו [כמו אצל הקב"ה כתוב לשון עינים על ענין ההשגחה כמש"כ (זכריה ד' י') "שבעה אלה עיני ה' המה שוטטים בארץ"], והוא סילוק עיני התנומה, וזה מתבטא בפתחת העפעפים.

ובזה יבואר כפילות הלשון בברכה זו, שהרי העברת השינה מן העיניים היא שייכת להבחנה הראשונה, והעברת התנומה מן העפעפים שייכת להבחנה השנייה. [ובזה יבואר היטיב ההמשך של ה'יהי רצון' ויתבאר עוד בגליון הבא בס"ד].

פנימיות התפילה | ברכת הנותן ליעף כח

תקנת הברכה על התחדשות לבוש הרוחני

"הטעם לשתי ברכות אלו שהם מלבישים ערומים וברכה הנותן ליעף כח נתקנו לסוד מה שנתבאר עתה בע"ה, והוא כי הגה אין אדם בארץ אשר לא יחטא, וע"י כך מפשיטין מעליו לבוש הקדושה, ומלבישין לנשמתו לבוש הקליפות נגדים זולים, כדמיון מש"ה זיתנללו בני"י את עלים, ונמשך עליהם זומת הנחש, וכדמיון אה"ר שנאמר בהם ידעו כי ערומים הם, ואח"כ כתיב 'ולבשם כתנות עור' משכא דהויא.

והנה הכל הוא כפי ערך החטא, כי אם החטא קל מתחלף כח הלבוש הוא, אבל אנו מסתלק מעליו, ואם החטא הוא חמור, מסתלק הלבוש לגמרי מעליו. וכנגד צ' בחינות אלו תיקנו צ' ברכות אלו, וענינם הוא, כי הגה בכל לילה כאשר האדם מפקיד נשמתו ביד המלכות העליונה כבוד ביד אפקיד כוחי הנח הוא מהלשק אורה כבוד 'חדשים לבקרים כו'. ומי שנסתלק ממנו לבוש נותנת אליו צדוק בחינת לבוש ומי שיש לו לבוש אלא שנהלג היא נותנת כח בלבוש האור.

וכרי נתבאר ברכת מלביש ערומים, שנתקנה כנגד מי שנתפשט מעליו לגמרי מלבוש הקדושה, והנה הוא מתחלף עתה צדוק לגמרי. וכנגד הבחינה השנייה שנהלג מלבשו או לא נפשט לגמרי נתקן ברכת הנותן ליעף כח.

כריז"ל שער הכוונה (לדושי ברכות השחר)

בטבע האדם, וע"י פשיטא דיש חיוב חדש לברכם בכל יום. ובכח זה האדם פועל בעבודתו להוריד השפע בהבריאה המיוחד לאותו יום, וזהו מש"כ דנתקנה על חידוש מעשה בראשית.

ויש להוסיף בזה, דהטעם בדאמת מברכין כל הברכות בכל יום, כתב הרשב"א (שו"ת סי' קצ"א) "לפי שבשחר אנו נעשים כברייה חדשה דכתיב חדשים לבקרים רבה אמונתך צריכים אנו להודות לו יתברך על שבראנו לכבודו לשרתו ולברך בשמו ועל דבר זה תקנו בשחר כל אותם הברכות שאנו מברכים בכל בוקר ובוקר". והרואה יראה דדברי הרשב"א אלו הוא ממש היסוד ומהות של ברכה זו, על התחדשות הברייה חדשה של כל יום, וכ"כ הטור דמיסוד על מקרא הזה של "חדשים לבקרים", וע"י יש לכוון את דברי הרמ"ע מפאנו, דלא הוצרכו להזכירה, דזהו עיקר ההודאה שמתחדש בכל בוקר ופשיטא דצריך לשבח הקב"ה על זה, ולבד מזה תיקנו ג"כ לפרט כמה דברים פרטים של הברייה חדשה של האדם.

'חלוקת דרבנן'

וממשיך הרמ"ע מפאנו "וראויה ברכה זו שתאמר אחר ברכת מלביש ערומים קודם להתעטף בציצית, כי החידוש בכל יום מלביש למה שלפניו ולפני פניו עד עולם. והמצות חזרות ומלבישות את הכל, שמהן חלוקת דרבנן כנודע". והדברים יתבארו ע"פ המשך דברי הרשב"א שהבאנו, שמבאר הרשב"א ענין תקנת נטילת ידים בבוקר "ולפיכך אנו צריכים להתקדש בקדושתו ולטול ידינו מן הכלי ככהן שמקדש ידיו מן הכיור קודם עבודתו". ומבואר דהאדם מקדש עצמו דומיא דכה"ג. ומצינו דהכה"ג נתקדש כל יום ע"י הבגדי כהונה, [ומחוסר בגדים הוא כזר], וכמו"כ יש לכל ישראל "חלוקת רבנן" מלבוש רוחני, וכמש"כ האריז"ל. ומשו"ה מברכין אותה אחר מלביש ערומים, דע"י הלבוש הרוחני ניתן לאדם הכח שמתחדש בכל יום, [וזהו דרך אחרת מהאריז"ל]. ומייחס זה להציצית שעל ידה נתגלה הך חלוקת דרבנן, [כלשון ה'ילשם יחודי לעטיפת הטלית].

תיקון טעות: הבאנו בגליון הקודם דברי הטור (סי' צ"ח) דראוי ללבוש בגדים נאים לתפילה 'כמו כה"ג', וצ"ל 'כגון בגדי כהונה'.

ויסוד ענין הלבוש הרוחני, מבואר בזה"ק (משפטים צ"ו ע"ב) עה"פ 'לא ימשול למוכרה בבגדו בה', 'ופריש עלה לבוש יקר דיליה ומאן איהו שמא קדישא דאקרי אלוה, ודא הוא בבגדו בה לבושא יקרא דמלכא פריש עלה'. ובענין הלבוש הזה, כדאי להעתיק דברי החרדים (בסוף ספרו פרק דברי כבושים [אמרים קטנים המלהיבים לב האדם לדביקות בהקב"ה]) וז"ל "תדמה כי כסות אורו יתברך חופף עליך, תעטה בו כשלמה, ולכל ישראל שתדבקו לעבודתו יתברך, תדמה לכסותו בשלמתו יתברך. והזהר פן תלכלך בגד המלך בחטאות, אי נמי פן יסיר בגדו מעליך ותהיה ערום ממנו". ובברכה זו, גילה האריז"ל, דמתחדש הלבוש בכל יום וניתן בה כח חדש לעבוד את בוראו. וזהו חיזוק עצום שמתחיל אדם בכל בוקר עם התחדשות של טהרה וקדושה. והנה אמרו חז"ל (ברכות נו ע"ב) דשינה היא אחד משישים ממות, וכל יום יש בחינה של חיים חדשים עם כוחות חדשות, וכל יום ויום ניתן לו עבודה חדשה ותפקיד חדש לפעול בהבריאה שמעולם לא היו עד עתה, כמש"כ הנפש החיים (ש"ב פ"ג) מהזוה"ק, דכל תפילה אינו דומה לחברתה, ולבושא דלביש בצפרא לא לביש ברמשא וכו', וכן כל יום שלפניו ולאחריו.

תקנת הברכה על חידוש בריה חדשה בכל יום

וכתב הרמ"ע מפאנו (אלפסי זוטא ברכות ס ע"ב) 'ונהגו לברך הנותן ליעף כח, ואומרים שיסוד ראשונים היא על חידוש מעשה בראשית בכל יום ולא הוצרכה הגמרא להזכירו, הואיל ואינו נטפלת למעשי בני אדם'.

ולפ"ר דבריו סתומים, מה זה טעם שלא הוצרכו להגמי' להזכירו' וחיובה פשוט יותר משאר הברכות. ויש לבאר דבריו, דכל שאר הברכות מתייחסים להחושבים והפעולות של בני אדם, והם בכלל הטבע שנטבע בבריאת האדם עצמו, ובאמת הוא דסגי לברכם עכ"פ פעם אחת בחייו, ועכ"י קבעו חז"ל כל אלו הברכות לברכין בכל יום, אולם ברכת הנותן ליעף כח' כל מהותו הוא ברכה על המתנת האלוקים של כוחות רוחניות וגשמיות הניתן לאדם מחדש כל יום, ולא נקבעו